

EUSKALERRIA: EDESTI-GIOIA (V)

Aizgorri'ko San Adrian kalzada

Aipatu ditugun San Julian de Aistra eta San Juan de Araya (eta aitatu ez degun oien antzekoa), San Martin de Hermua) bide erromatar famatu baten inguruan daude: 34 deritzan bide nagusitik gertu; baña, alde batera. Eurak ematen zioten asiera beste bide zaar bateri, bide euskaldun bateri: San Adrian'go kalzadari.

Araba aldetik Aizgorri'ra igo eta San Adrian'go leize-zulotik aurrera, Gipuzkoa'ra aldatu, milla metroko alturan, eta andik jetxi, Oria ibaiaren aldamen bat artu eta Hernani'tik Oiartzun'era; an bidea bikoiztu, beso bat Ondarribi'ra eta bestea Irun' era, Frantzia' n sartzeko. Orixe zan biderik zuzenena Errioxa eta Kastilla'tik Frantzia'ra igarotzeko. Ez zegoen Alsasua'raiño joan bearrik Gipuzkoa'ra jeisteko.

San Adrian'go tunel orretan, Gipuzkoa aldetik, beti izan da ermita bat eta ostatu bat naiz eta milla metroko alturan egon. Ori zan Kastilla' tik Frantzia' rako bidea. Ba dirudi, aurkitu diran ermitatxo bisgotiko oiek adierazten digutela, leizeetako erremutar kristauek bide ori artu zutela Gipuzkoa'ra sartzeko.

Gerora ere Santiago bidean zebiltzan erromesek ere bide ori artzen zuten, Frantzia'tik Kastilla'ra joateko. Eta San Adrian'go ermite orretan bataiatu zuten euren

aurra Lazkano'ko Jaunek, eta ara etorri ziran aitabitxi eta amabitxi izateko Felipe Ederra eta Juana Eroa, Kastilla'ko Erregeek. Bide erdira, San Adrian'dik Gipuzkoa'ko ballarara milla metro jetxiera dago eta lazkautarak joan ziran gora, Kastilla'ko Erregeei jetxiera errezteko.

Beste xeetasunak ere badaude: milla metroko jetxiera orren bailaran, egiten ziran zalgurdien errepassoak; frenoak eta beste okerrak zuzendu. Gorarako ere berdi egiten zan: lan gogorra zan igoera, gurdiak ondo prestatuta joan bear zuten bidean. Orregaitik edo, gizaldieta-ko lanen ondorenak guarko egunez ikusten dira: ortxen daude Beasain' en F.A.C. (Fabrica Auxiliar de Ferrocarriles), Bilbao'ko Metrorako trenak egiten duna, eta Irizar lantegia Ormaiztegi'n, curen autobusak mundu osoan zabaltzen dute Euskalerria'ren berriak. Txiripaz? Emen ere esan genezake gauza guztiak dutela curen zergatia.

Alsasua'ko bidea

Bi asierako bideak ziran San Adrian'go kalzada eta Alsasua'ko bidea. Biak, artalde bideak, San Adrian'goak Aizgorri mendartearen erdi-erdetik igotzen du

IPUIN-SARIKETA (BILBAO'KO UDALAREN BABESPEAN)

BILBAO
UDALA
AYUN
LAGUNTZAILLE

EUSKARAZALEAK ALKARTEA'k, urte guztietan lez aurten be, ipuin sariketea iragarten dau, oiñarri-arauak oneik dirala:

Ipuiñak euskeraz eta erriak erabilten dauan euskalkia erabilliaz idatziak izan beariko dabe eta idazkerea, EUSKERAZAINZA'k argitaratua eta ZER aldizkarian erabilten dana.

Ipuiñak asmatu-rikokoak edo errian batuak izango dira, ez idatzita dagozanak edo itzulpenak.

Luzeera iru orrialdetik lau orrialdera, idazkiñez idatzita eta bitarte bi dirala. Saria irabazten dabena ZER'en argitaratuko dira.

Saririk irabazten ez dabena be bai ipuiñaren barrenean idazleak baimena emoten dauanean. Azillaren azkenerako EUSKARAZALEAK ALKARTEA'ren etxean (Bilbao'ko Colon de Larreategi, 14, 2.ª eskoia) egon bear dabe. Abenduaren azkenerako emongo da maikoen erabagia eta Zer'en agertuko da, Urterrilean, baita DEIA Egunkarian be al bait lasterren.

Sariak lau izango dira:

- 1.ª 40.000 pezeta.
- 2.ª 30.000 pezeta.
- 3.ª 20.000 pezeta.
- 4.ª 10.000 pezeta.

Ipuiñak izen ordeagaz bialdu eta karta-azal txiki baten barruan izen-ordea ta izena.

EUSKARAZALEAK

EDESTIA

Kastilla'tik datorren bidetik zuzenean. Besteak, berriz, Aizgorri'tik ez du igotzen; ekialdera jotzen du jetxiera bat billatzeko Aizgorri eta Aralar mendarteak alkartzen diran gunean.

Auek biak dira bide zaarrak; oraindik orain iriki da beste bide berri bat Salinas'tik beera, Aizgorri'tik sartaldera. Deba ibaiatik beera doa. Deba'ibaiaren sakanetik Zumarraga'ra igotzen da eta emendik Oria ibaia artzen du. Baña, bide au XVIII'garren gizaldikoa da.

Oria'ko sakanera jeisten dira bai Alsasu'ko eta bai San Adrian'go bideak ere eta Ondarribia'ko edo bestela Behobia'ko ibaietatik pasatzen ziran Frantzia'ra gure artzai zaarrak. Bi jetxiera auetan, Alsasu'koan Idiazabal'en eta San Adrian'goan Ormaiztegi'n aurkitu zitun D. Manuel Lekuona'k bataiatzeko pila-arriak, erromaniko baña zaarragoak. Badirudi, bide oiek izan zirala kristautasunaren bideak. Ortik aurrera jotzen ba'degu Altzo'ra elduko gera, Altzo Azpiko'ra; aurrerago, berriz, Irun'go Santa Elena ermitatxoa eta El Juncal'eko eleiza.

Aztarna kristau onek San Adrian'go kalzadatik datoz eta andik, iru ermitatxoen bidez, Kantabria'rako bidea artzen dute, ainbeste aremutar kristau bizi izandako tokiak. Leku artatik datoztela dirudite aztarnak; an dau de Bilibio'ko malkarrak, San Felices'en egoitzak, eta au izan zan San Millan de la Cogolla'ko eremutarraren mai-xu, Disterzio-mendietan bizi zana, VI'garen eunkiaren aldera. Auen aztarnak San Adrian'go kalzadatik sartzen dira Gipuzkoa'ren biotzera.

Baña ez da au kristauaren bide bakarra; Alsasua'tik beera datoz Ekialdeko aztarnak, San Juan de la Peña eta Pirenee-mendietatik Naparroa'ra, San Miel Exzelsis'ko eleiza'tik Gipuzkoa'ren biotzera.

Bide oietatik kanpora, itxasotik etorria, or daukagu Astigarribia'ko eleiza bisigotikoa edo... Altzo-Azpi eta Santa Elena, egoaldetik datoz, San Adriango kalzadatik; Ekialdetik or daukagu San Juan de la Peña eta San Miel; itxasoaldetik, Astigarribia... Alde guztietatik dator kristau-kutsua... Ifar-aldetik, berriz, Akitania daukagu Gotzaitzegiz beteta... Andik ego-alderuntz Gipuzkoa daukagu kristau-aztarnaz inguraturik...

Erromanikoa Gipuzkoa eta Bizkaia'n

Ainbeste bidetik kristautasuna agertu ba'da gure artean, arritzekoa da erromaniko kristau-aztarna ain gutxi eta txikiak azaltzea. Manuel Lekuona jaunak, dauden apurrak, San Adrian'dik datorren bidean ipintzen ditu; geienak ate-aurreak eta leioak. Onoko erri auek aitatzen

ditu: Hernani, Igeldo, Pasai San Pedro, Urnieta, Berastegi eta Helduayen, Tolosa'ko San Esteban, Amezketa'ko Huarte, Abaltzizta, Albistur'ko San Marina, Itsaso... Oria ibaiean, San Adrian'go bidean. Orio eta Urola ibaiaren artean Zumarraga'ko Antigua; Urola'tik beera Azkoitia'ko eliza zaarra; eta Deba ibaiaren ballaran Aretxabale'ko illerria, Mondragoi'ko Garagartza, Eskoriatza'ko Bolibar eta Bedoña'ko apaiz-etxea... (Orio, Urola eta Deba ibaiak, irurak dute beuren sortzea Aizgorriko aitzetan).

Oiek Gipuzkoa'n eta Bizkaia'n berdin: gutxi, garrantzi gabeak eta lurralde guztian zabaldua: Arrigoarriaga'ko Abrisketa eleiza, Santurze'ko San Jorje eleiza, Lemoniz, Mungia'ko San Pedro, Fruniz'ko eleiza, Zumatxaga'ko San Miel, Bakio'ko San Pelaio, Arteaga eta Kortezubi'koak, San Bizente Mujika'koa eta ermite Abadiño'ko San Torquato, Zenarruza'ko illobia, Tabira Durango'n, Yurre'ko Santa Luzi, Orozko'n Ibarra'ko ermita eta Galdakano'ko Santa Maria.

Zergaitik ain urri?

Manuel Lekuona jaunak dionez, elizak berri eta aunditzeko joera sortu zalako, txikitxoak zirelako ala besteak baiño gutxiago ez izateagaitik... Txikiak apurtu eta berri-berriak egin, leengo zati zaarrik gorde gabe. Beste arrazoi bat ere ipintzen du eta auxe da; elizak zurezkoak zirelako; zura kendu eta arria erabili berriak sortzeko. Irugarren zergatia ere badakar: gure artean ez zegoelako ez Gotzairik ez Erregerik. Oiek egiten bait zituzten jauregi ederrak eta monastegi zabalak, Naparroa'n gertatzen dana eta apurka Araba'n ere bai.

Astigarribia'ko San Andres eliza

Itxaso-bidetik agertu zan eliza bikoitz au: bata bestearen barruan. Orixe gertatzen da Irun'go Santa Elena'n, San Juan de la Peña'n, Aralar'ko San Miel'en, Cogolla'ko San Millan'en...

Astigarribia ezaguna zan erromatarrentzat, Tritium Tuboricum izenakin. Euren Gipuzkoa'ko mapa batean, Oyarzun (zidarrezko meatzak), Donosti-Pasai, Getari eta Deva ibaiko Tritium Tuboricum. Zer billatzen zuten lau izen oietan? Oiartzun'en zidarra, Donosti-Pasai eta Getaria'n itxas-ontzientzako babes ederrak; baña, Deva ibaiko Tritium Tuboricum orretan, zer? Astigarribia dala diote aots batean edestigilleak. Baña, inguru aretan ez

dago babes onik, ez meatzik... Gauza bakarra dago an: edateko ur eder ugaria. Ibaiara bertara dator aitz-artetik iturri eder-eder bat, errekatxo baten antzera. Barkutik bertati artzeko eran. Barkuentzako edateko ura ugari eta artzeko erreza... Eta erromatarrek edateko ura ardura aundiz ipintzen zituzte euren mapetan...

Eliza bikoitza da: bata bestearen barruan eta ibaitik gertu. Badirudi kanpo aldeko eliza, bestea zaintzeko egin zutela; zulo luzanga (saeteras) batzuek ditu ibai-aldera, andik arriskua etorriko balitz bezela. Barruko elizak, aurrean leioa du zaldiperraren antzeko. Don Manuel Lekuona k bisigotikoa zala esan zigun. Baña, ondoren an ibillitako jaunak, mozarabe garaira atzeratu zuen, bisigotiko izateko inguruan bisigotikoen garaiko agerpenak falta zirelako. Baña, Astigarribia (Tritium Tuboricum) erromatarren garaikoa da, bisigotikoa jaio baño eunkada asko zaarragoa. Nola esan liteke, bisigotiko kontestorik ez dagoela Astigarribia 'n?

Dana dala eta dena den, San Andres'en Astigarribia'ko elizak, bere zaldi-perra leioagatik, bere bikoitzta-sunagaitik, San Andres izena berberagaitik... deika daukagu esanez: bera izan dala kristautasunaren lenengoeta-ko agerpena Gipuzkoa'n eta itxasotik etorria.

Erromanikoa Naparro eta Araba'n. Errege eta Gotzaien eragiña

Lenego erregetik asiko gera: Iñigo Arista (Ximeno'ren semea). Onen garaian (Claveria, Historia de Navarra) "Opilano, Gotzai jaunak zuzentzen zuan Iruña'ko Gotzaitzia. Orren denboran San Euliojo martiriak, Aritza zan errege, ikustaldi bat egin zien gure mendietan bizi ziran monastegia geienai eta 851'garren urtean Welesindo Gotzaiari egiñiko eskutitz batean zer arrera ona egin zion Gotzaiak, zer onaldi eta espirituko atsedenean bizi ziran eremutarren taldeak, eta zer pake eta lasaitasunean bizi ziran Panplona'ko baskoiak, printze kristauaren ardurapean".

Eremutarren talde ugariak Pirene-mendietan eta Arizta'ren erreinoan eta beste orren beste Kantabria eta Errioxa'ko aldeetan, San Millan tartean dala...

Iruigarren Erregea: Fortuño Garzes I. Bera sartu zan Leire'ko monastegian, mesede aundiak egiñez (882-905) Leire 'ri.

Laugarren Erregea: Santxo Garzes I (905-920). Albelda'ko monastegia jasotzen du.

Zortzigarren Erregea: Santxo Garzes III, Aundiena (999-1035).

Kristau-giroa eraberritzeko Oka'ko emakume-monastegira eta San de la Peñako'ra monje berriak ekarri zitun San Benito'ren ordenakoak. San Vitorian'neko monastegia berritzen du eta beste batzuek jasotzen ditu. Leire'koai emaitza aundiak egin zizkion. Laorre'ko (Aragoi) militar-erligioso naasteko monastegia eta Ujue'ko eliza eraikitzen ditu. Bere garaian, eta bere laguntzarekin, Leire'ko monastegiako Abata Santxo'k, berritze ederrak egin zitun monastegian; Estella'ko Beremundo Abatak Iratxe eta Irantzuko monastegiak egiten ditu, eta Fitero'ko Raimundo Santuak, bertako monastegi ederra... Iruña'n bertan "Pedro de Roda" edo "de Paris" Gotzaiak, katedral erromanikoa jasotzen du; beranduago errezana.

Bederatzigarrena: Gartzia Santxez, Najerakoak, bertako monastegia eta San Millan de la Cogollakoak eraikitzen ditu.

Amargarrena: Santxo Gartxia IV (Peñalen'goa) (1076'an il zutenak).

Leire'ko monastegia berritzen du, Clunia'ko monjeak ekartzen ditu eta mozarabe liturgia kendu, gregoriano' a ipintzeko.

Amalaugarrena: Gartzia Ramirez IV, Berritzaillea, (1134-1150), Oliva'ko monastegia jaso eta Cister'eko monjeak ekartzen ditu.

Amaseigarrena: Santo VII, Indartsua, Navas de Tolosa eta Naparroa'ko kateak ekarri zitunak, Orreaga Kolejiatan dago eortzita, sepultura ederrean...

Orra or erregeek egiñiko zenbait erromaniko eleiz eta monastegi ederrak; baña, oiekin ez degu errenkada amaitu: ba daude baztarretan jauregi ederrak bai Gotzaiak bai Erregeek egiñak.

Araba

Araba arloteagoa da. Armentia'ko Gotzaitzia Kalahorra'ra indarrez eraman zutenean, andik laguntza batzuek izan ziran, Armentia'ko eleiza eta Estibaliz'ko monastegia egiteko.

BARKUGINTZA

Iruña'ko Erregeak

Amairugarrena: Alfonso Santxez I, Burrukatzaillea (1104-1134).

Gudari napar, aragoitar, Bearne eta Bigorre'ko men-

EDESTIA

dekoekin, Tudela eta Zaragoza (1118) menperatzen ditu. Bederatzi urte ondoren Pirenee-mendartea igota, beste aldera jeisten da bere mendekoen laguntzan, Poitiers eta Akitania'ko Dukeen erasoei aurpegi emateko.

Baiona'ri esia jartzen dio eta "ibaian bertan barkuak egiten saiatzen da eta Gipuzkoa eta Bizkai'ko portueta-
tik itxas-ontziak ekartzen ditu, itxas-aldetik laguntzarik artu ez zezan Baiona'k". Goseak eraginda burua makurtu zuen erriak 1131'garren urtean.

Orra Iruña'ko Erregea berbera, barkugintzan XII'garren eunkian.

Amabosgarrena: Santxo VI, Jakintsua (1150-1194).

Esanda daukagu nola sortu zuen Donostia eta berak emandako Fueroak argitzen digu zer gauza sartzen eta irtetzen zuten portu orretatik: gauza askoren artean bat da pikea, barkuak kanpotik igortzi eta zirrikitu guztiak betetzeko; eta bestea, sokak oialak mastari lotzeko, bearrezkoak auek bela barkuentzako... Baiona eta La Rochelle'kin ar-emanak sendotu zitun; baita Gipuzkoa eta Bizkaia'kin ere.

Emen daukagu Iruña'ko bi Errege, XII'garren mendean, barku eta itxaso-merkataritza aitaten dituztenak.

Zer-edo-zer geiago ere bada tartean: Donostia'k bere erriko ikurran, seilloan, barku bat erakusten digu, erromatarrek erabiltzen zituztenen antzekoa: popako gaztelu berdiña, leman egiteko arraun berdiñak, masta eta oialak berdin, sokak lotzeko sistema berdiña, eta ala ematen du artimoiak (lemari laguntzeko muturreko bela txikiak). Xeeetasun guzti onek agertzen digute, euskaldunen mai-xuak barku-gintzan erromatarrek izan zirala eta ez bikin-goak. Auek barkuak arraunekin erabilten zituzten lapuneta eriotza gure errian ereintzeko.

Erromatarrek geure kaietan lareun urtez bizi izan ziran euskaldunen artean; Asturiaga'n bat eta Garona ibaiean (Bordel ondoan) beste bat utzi zizkiguten ondoratuta... eta beste asko zatituta gure kaietako ondartzetan. Gañera gizaldi oietan euskaldunek egingo zituzten lan asko, arotz bezela, errementari bezela, mariñel bezela, kalafate (pikea ematen) bezela... Denbora naikoa eduki zuten barkuak aien antzera nola egin ikasteko.

Baiona eta arraiñak

"Juan sin Tierra", Ingalaterra'koak Fuero bat eman zion Baiona'ko udalari, arraiñak saltzeko nai zuen toki guztietan, baña estranjeruekin batu barik. Ingles baten-tzako kanpotarrak Gipuzkoa eta Bizkaikoak izango

ziran. Arraiñ asko arrapatzen zuten eta beste euskaldunekin bat eginda.

Ebro ibaiean ontziak

Plinio'k esaten digunez, Vareia'k (Logroño) oso zuen merkataritza aberatsa barkuz Ebro ibaian zear. Moret istoriagilleak (Anales III, 243 orri.) dionenez, 1132'garren urtean, barkuz eraman zituzten Tortosa'raiño zurezko tramankuluak burrukarako Tortosa'ri egindako esian.

Almadiak ere or daude erreketatik aurrera enbor sail-lak eramateko era berezia; batez ere barkuak ezin ibilli diranean. Musulmangaraitik onera erabiltzen direnak.

Barkugintzak beste labide asko sortzen ditu, naiz zurezko, naiz burnizko, naiz liñuzko eta abarrezko. Burnia era askotara bear da ontzi batean: aundia aingurak egiteko, txikia iltzeak egiteko... Burnia lantzen Zeltek erakutsi ziguten; aiek ziran orduan Europa'n nagusi ekintza orretan. Aiengandik ikasi genduen burnia lantzen gure artean egondako bosteun urteetan eta geu ere maixu gertatu izan gera gizaldietan zear.

Padura'ko Burruka

Asturias Bizkai'ko Sartaldean kokatu zan, Enkarterria bere mende arturik. Artan Leon'eko Erreinoa sortzen da, Kastilla barruan duela. Kastilla bere askatasunaren billa jeikitzen da eta berdin egiten du Bizkaia'k. Egoera orretan gertatzen da Padura'ko Burruka, Arrigorriaga'n. Bizkaitarrekin Durango aldea, Araba eta Gipuzkoa'k jokatzen dute, Jaun Zuria buru dutela; Leon'gokoek, berriz, Ordoño Printzea. 870'garren urtean austen da betirako burruka onekin leondarren jauntasuna.

Ingalaterra eta Baskoniako Duke-erria

XII'garren eunkian Akitania eta Baskonia'ko Dukea, Ingalaterra'ko Erregearekin ezkontzen da; dote bezela eramaten ditu Akitania, Baskonia Laburdi eta Zube-roa'kin, danak batera. Arrezkero Ingalaterra'ko Erregearen mende gelditzen dira. Naparroa'k, berriz, Benabarra artzen du beretzat. Erregetza onek Santxo Aundia iltzean, Frantzia'ko Champagne'tarren Teobaldo artuko du beretzat errege. Onek asiko du Frantzia'ko etxea Iruña n.

1.200 urtea

Urte onetan Araba, Giupuzkoa eta Bizkaia, Nafarroa utzi eta Kastilla'ren uztarrria artuko dute, errekonkista amaitu arte, Granada'ko erreinoa menperatzean. Santxo Indartsua, Afrika aldetik zebilela, Alfonso VIII'garrenak Gipuzkoa'n sartu eta Bizkaia eta Araba'kin bat egingen du. Orduan uzten dute napar erregea, Kastilla'koa artzeko. Arrezkero euskaldun aundiki asko joango dira moroen aurka burrukatzera Kastilla'rekin bat egin da. Oien artean Lazkano eta Loiola'ko jauntxoak.

EUSKALDUN BARKUAK ETA KASTILLA'KO ERREGIAK**Fernando III'garrenak Sevilla atzeman**

Sevilla menperatu zuten Azaroan 23, urtea 1248. ("Gestas Vascongadas", Javier Ibarra y Bergé. Biblioteca Vascongada de los Amigos del País. San Sebastián, 1951. 39-43 orri.). Egun arretan bi barkuek eraso-aldia jo zuten, Triana auzoa Sevilla'kin bat egiten zuen, txalopa aundiekin egindako eta katez lotutako zubiari. Bi barku oien kapitana batek Zaldibar zuen izen eta lekeitiarra zan. Bonifaz almiranteak amairu galeoi astunak eta bost galera ariñoagoak zitun bere mende egun aretan. Erregeak agindu au eman zion aurretik: Joateko Euskalerrri'ra lenbai-len galeioak eta galerak prestatzera... aal zitun geienak eta onenak eta gure mendietako zura, eta gure oletako burnia eta gure barkugintza lantegietatik egiñak... Baita mariñelik onenak ere billatzeko.

Moroen ontzien aurka burrukatu zuten zeatz: iru arrapatu, bi ondoratu eta beste bat erre. Egun artan sortu zan Kastilla'ko Itxas-ontzi Taldea. Legorretik ere ari izan ziran burrukan euskaldunak ("vizcaínos"), Lope de Haro'ren gidaripean.

Itxas-maixu Eskola (Maestranza) eta Ontzi-ola

"Burrukan ari izan ziran euskaldunetik asko Sevilla bertan gelditu ziran bizitzen eta aieri eskerrak sortu zuen Fernando III'garrenak Itxas-maixu Eskola (Maestranza) eta Ontzi-ola (Astillero) Ontzi-taldea'ren eutsigarri...".

Algeziras'eri esi-aldia

Eun urte beranduago or nun ikusten degun Gipuz-

koa'ko Jaun aundi bat bere itxas-ontziekin Aljeziras'eri egindako esi-aldian parte artzen. Eta ori bere gogoz egin zuan iñork beartu gabe. Ala dio Alfonso XI'garrenak Maiatzaren 25'ean, urtea 1345'go idazki batean. Eta andik Estretxo'ra joan ziran, zain, moroen ontziai, etorri ezkeroz, aurre emateko.

Juana Manuela Bizkai'ko Jaunesa, Enrike de Trastamara, Kastilla'ko Erregearekin ezkondu zan eta euren seme Juan I, izan zan batera Kastilla'ko Errege eta Bizkai'ko Jauna. Furoen gañean zin-egitera joan zan 1371'ean.

Londres'ekin Itzarmena

Merkataritza ausita zegoen ingles eta euskaldunen arteko itxas-burruka zala medio. Ori zuzentzeko itxarmen bat ziñatu zuten euskaldunen eta inglesen artean Agostuaren 1'an 1351'garren urtean. 20 urterako pakea itxasoz eta legorrez. Eduardo VI'garren izenean lau gizonen siñatu zuten itzermana; eta euskaldunen artetik iru jaunek.

Ondoren, bi urtez beranduago, Baiona'kin egin zuten beste orrenbeste gipuzkoarrek eta bizkaitarrek. Baiona Ingalaterra'ren mende zegoen une aretan.

1372'an bizkai eta gipuzkoarrek, itxasontzi talde bat jaso zuten euren kaletan, Ingalaterra'ren aurka, Frantzia'ri laguntzeko. Ontzi-taldea La Rochelle'era eldu zanean, legorrera sartu eta bertan zeuden inglesak menperatu zituzten.

Turko'en kontrako itxas-burrukarako, Don Fernando Erregeak, 1480'garren urtean, euskaldunei eskatu zien laguntza eta auek, iñork beartu gabe eta beuren gogoz, 50 gerrarako barkuak eta Don Fernando'ri eskeiñi zizkioten Bizkai eta Gipuzkoa, bien artean.

Amerika aurkitzea

Juan de la Cosa izan zan Maria Galanta'ren pillotua, gero Santa Maria izango zana. Beste biak baño aundia goa zan. Eta ibillaldi orretan euskaldunak izan ziran tar-tean.

(Colón y los Vizcaínos". Ramón López Domech. BBK. Temas Vizcaínos 214. Octubre 1992). Idazle onek dionez, esan liteke, Colon'en mariñeletan bit talde zue-dela: bata Andaluziarrak eta bestea Bizkaitarrak, Pinta eta Niñaren jabeak aukeratu zituzten Andaluzia'koak, eta bizkaitarrak ziran geientxuenak Santa Maria

galeoian, bere nagusia, Juan de la Cosa, bizkaitarra ez ba'zan, Bizkai ingurukoa zalako.

Taldea bi karabela ariñak eta galeoi astunak osatzen zuten. Urria'ren 6'ean urtea 1492, Santa Maria'ko bizkaitarrak, 62 egun itxasoan pasa ondoren, Colon'en aurka jeikitzen dira, ibillaldian egunero 6 edo 9 nudo gutxiago esaten dielako; engaño egiten dielako. Pinzon anaiak, bi karabalen nagusiek, baretzen dituzte bizkaitar mariñelak. Baña, berriro sortzen da asarrea lau egun beranduago, bi bakarrik falta ziranean luna aurkitzeko.

Colón ez zan familiz mariñela eta 19 urte zituen itxasora lendabizi joan zanean. Madeira'ko ugarteetan mariñel zaar batek aoz (euskaldun balezaleren bat ziur) jakin zuen Sartaldean lurak zeudela. Egi ori izkutuan gorde zuan eta ez zien mariñeleri ezer esan; baña, bai Errege Katolikoen laguntza lortzen lagundu lezakeanai.

Bein luna aurkituta, Colon kostarik kosta ibilli zan eta Natibitate Egunean, lurrari eraso zion galeoi zaar arekin. Presa zuen Colon'ek Espaiña'ra itzultzeko eta ez zuen nai galeoi astun aretan etorri, karabela ariñetan, baik.

Galeoiaren zatiekin gordeleku bat egiten dute eta an bertan 39 mariñel utzi zitun; batez ere berarekin burrukan egin zuten bizkaitarrak. Andik urte batera etorri ziranean, guztiak ilda zeuden. Eriotza oiengatik senitartekoek egin zituzten escabideen bitartez, dakigu izen batzuen kopurua:

Chanchu edo Chacu, emakume debatarren semea, baña Leitio'n bizi zan kontramaixua; Domingo, tonele-rua, Ispaster'koa; Domingo lekeitiarra, María Bizkarraren semea; Juan Martin de Azoke, Deba'n bizi zana; Juan Ruiz de la Peña, bizkaitarra (bi azkeneko mariñel auen senitartekoek dirua jaso zuten debar baten eskutik); Lope, kalafatea, Bilbo inguruko bizkaitarra; Martín de Urtubia, txo, bere soldata, Lekeitio'ko Likona prokuradorearen eskutik jaso zuen Na-txitu'ko bere amak... Lau izen geiago daude; baña, an ildako gizonak 39 ziran.

1493 urteko Iraillaren 25'ean irten zuen Colon bigarren aldiz Ameriketarako: 17 barku eta 1500 inguru gizon; aien artean euskaldunak ere bai.

Bigarren biajerako Bermeo'n prestatu zituzten karrika bat, bost galeoi eta karabela bat, Lekeitio'ko Iñigo de Artieta'ren gidaripean. Baña, Amerika'ra bearrean, Afrika'ra joan ziran Boabdil, Granada'ko erregea, eramaten. 1493 urteko Urria'ren 3'an, Colon baño zortzi egun beranduago, Almeria'ko Adra'tik irten zuen Bizkai'ko Talde onek Boabdil eramateko. Karraka merkatari-ontzian zijoazen 100 mariñel eta 250 gudari; ia guztiak Lekeitio'koak Artieta buruzagia bezela. Bigarren ontzia,

galeoia, Martín Perez de Fagaza, Bilbo'ko kapitanaren mendean, 40 mariñel eta 160 gudari, geienak bilbotarrak (Bilbao-Barakaldo). Irugarrena, galeoia, Juan Perez de Loyola giadari, 40 mariñel eta 80 gudari, geienak Deba'koak. Laugarrena, galeoia, Anton Perez de Leyzala, kapitan, mariñel eta gudariak, guztiak gipuzkoarrak. Bosgarrena, galeoia, Juan Martin de Amezketa, lekeitiarra gidari, 25 mariñel eta 40 gudari, Lekeitio'koak. Seigarrena karabela txiki bizkorra zan, kala guztietan sartzeko modukoa, gorde-lekuak billatzeko era "bear ba'zan lapurretan ere egiteko"...

Colon'ek Artieta'kin ar-emanak zitun, baña Errege Katolikoek eragozpenak ipiñi zituzten tartean. Zer nai zuen Colon'ek? Portugesai indarra erakutsi, berari, Colon'eri Ameriketako bidea libre usteko? Indar erakutsi zien euskaldunek Boabdil erregea Afrika'ra eramateakin... eta naikoa izan zan Tordesilla'ko Itzarmena siñatzeko 1494'ko Ekainean: bertan markatu ziran munduan zear nundik España ibilli eta nundik Portugal.

Bizkai'ko Gerra-ontzi Taldea Mediterraneo'n

("Etnia Vasca", Donato Arrinda-Manuel Estomba. 227-8 orri.). Giovanni Villana, Florenzia'koak idaz-lan batean 1304'ean dionez: Garai auetan Baiona'ko itxasgizonak agertu dira emendik lapurretan ontzi arin batzuetan; kokak deintzen dicte... Arrezkero Genoba eta Katalunia'ko mariñelek koka erabiltzen dute itxasora curen ontzi astunek ordeztu... Mediterraneoako galera, arraunekin, bixkorra zan burrukarako baño oso neketsua merkataritzarako... Ontziaren tankera eta kodasteko lema, euskaldunek erakutsi zizkiguten; baña, eurok ere ikasi zuten zerbait: curen ontzien egurrak bata bestaren gaiñean ipintzen zituzten (tingladillo), ertzeetan banatu bearrean; onela ariñago ibiltzen da ontzia... Bela asko ipintzea ere ikasi zuten, masta askotan banatuak eta orekan... Ifar-orratza, itxasoan ibiltzeko mapak eta ortziari begiratzen ere ikasi zuten... eta ekonomi aldetik, segu-ruak; itxasoak dakarren arriskutik gorde.

Orrela sortu ziran gure barkugintza-oletan karabela, pinaza mota guztiak eta galeoiak... Auek ziran batez ere, gerra ontzietako taldeetan, nagusienak eta ugarienak. Gure itxaso-ertz guztiak, Zierbana'tik Baiona'ra bitartekoak, barku-gintza olez bete ziran ibaietan barruan ere.

ARRINDA'TAR ANES